

STUART HENRY, MARK M. LANIER

What is crime?

Rowman & Littlefield, USA, 2001, 258 str.

Određenje pojma zločina predstavlja važno kriminološko pitanje. Od njega u velikoj meri zavisi i usvajanje teorijske perspektive jednog kriminologa¹. Tako npr. pripadnici psiholoških i bioloških orijentacija zločin poistovećuju sa bolešću duše i tela dok sledbenici Durkheima i Sutherlanda, pripadnici „čikaške škole“ i marksistički orijentisani autori a posebno „novi“, „radikalni kriminolozi“ shvataju zločin kao izraz društvene dezorganizacije.² Dominantno usvojene orijentacije u kriminološkoj literaturi u pogledu definisanja zločina su konsensualni pristup, potom konfliktni pristup i naposljetku integrativna perspektiva.

Zastupnici prvog gledišta smatraju da postoji saglasnost većine članova zajednice u pogledu ponašanja koja treba da budu predviđena kao zločin. Osim principa legitimiteta, koje podupire ovo shvatanje, zločinom se može označiti samo ono ponašanje koje poznaje krivični zakon čime je istovremeno prihvaćeno i načelo legaliteta. Pored konsenzusa i principa zakonitosti, zločin se po ovom shvatanju poistovećuje sa društvenom štetnošću odnosno sa onim ponašanjima kojima se, kako je to Durkheim isticao, „povređuju snažna kolektivna shvatanja i osećanja“.³ Prigovori koji se upućuju ovoj orijentaciji odnose na kulturnu i istorijsku relativnost krivičnih dela kao i na neodređenost pojma društvene štetnosti. Takođe, konsensualnom pristupu se zamera da ne uzima u obzir političke činioce koji daju doprinos oblikovanju pravnih normi zbog čega

one ne predstavljaju uvek odraz postignutog sporazuma u društvu.

Konfliktni pristup društvo posmatra kao zajednicu različitih grupa koje su međusobno suprotstavljene. One koje imaju političku moć koriste pravni sistem kako bi poboljšale svoj ekonomski i društveni položaj. Zločin je po ovom gledištu politički koncept, dizajniran da zaštiti pozicije navedenih grupa. Shodno tome, „pravi“ zločini podrazumevaju sledeća ponašanja: kršenje ljudskih prava, nebezbednost na radu, zagađenje životne sredine, policijsku brutalnost, neadekvatne mogućnosti za zaposlenje, obrazovanje, učestvovanje u političkom odlučivanju, stvaranje monopola itd⁴.

Naposletku, integrativni pristup podrazumeva objedinjavanje različitih gledišta umesto insistiranja na jednom elementu. Prvi zastupnik ovog pristupa bio je John Hagan sa idejom o piramidi zločina⁵ što su potom detaljnije kroz koncept o prizmi zločina razradili urednici knjige „Šta je zločin?“.

Stuart Henry je profesor kriminologije na Fakultetu za javne poslove Državnog univerziteta u San Dijegu. Intersovanja ovog autora obuhvataju kriminološke teorije, kriminalitet belog okovratnika, nasilje u školama i devijantno ponašanje. Autor je knjige *Socijalne devijacije* (2009) a koautor i urednih brojnih publikacija. Mark Lanier je profesor i šef Katedre za krivične nauke Fakulteta društvenih nauka Univerziteta u Alabami. Njegova naučna interesovanja usmerena su posebno ka trgovini ljudima,

1 L.Siegel /2010/: *Criminology*, USA, 16.

2 Đ.Ignjatović /2011/: *Kriminologija*, Beograd, 23.

3 Đ.Ignjatović /2009/: *Teorije u kriminologiji*, Beograd, 233.

4 L.Siegel, op.cit., 17.

5 E.McLaughlin, J.Muncie /2001/: *The Sage Dictionary of Criminology*, London, 59-61.

sociokulturnom kontekstu opojnih droga i epidemiološkoj kriminologiji, orijentaciji koja objedinjuje saznanja krivičnih nauka i epidemiologije, jedne oblasti nauke o javnom zdravlju. Navedena disciplina zločin posmatra kao vrstu bolesti pojedinca i društva što je posebno istaknuto kod krivičnih dela povezanih sa korišćenjem opojnih droga i alkohola, zatim kod trgovine ljudima ali i kod nekih penoloških pitanja kao što je starenje i oboljevanje osuđeničke populacije.

Knjiga „*Šta je zločin?*“ je zbornik radova istaknutih autora koji zločin definišu iz različitih perspektiva. Podeljena je u tri celine: 1) klasični pristup, 2) novi pravci i 3) integrativna orijentacija.

Prvi predstavnik klasičnog shvatanja je rad „*Priroda zločina*“ čiji su autori J. Michael i J. Adler. Njihovo opredeljenje za shvatanje zločina kao isključivo pravne kategorije rukovođeno je praktičnim razlozima. Naime, za razliku od mišljenja po kojima je zločin definisan kao nemoralno ili antisocijalno ponašanje, pravna definicija znači preciznost i izvesnost što je neophodno u naučnim istraživanjima koja moraju biti zasnovana na jasno definisanim pojmovima. Eventualna neslaganja koja mogu proizaći iz pravnog koncepta odnose se samo na pitanja kvalifikacije jednog ponašanja koje ponekad, zbog nedovoljne preciznosti pravne norme, može biti podvedeno pod više krivičnih dela. Takođe, da bismo jedno lice mogli da označimo kao prestupnika, nužno je da ono bude osuđeno u krivičnom postupku. Navedeno naravno ne znači da su svi osuđenici i kriminalci ili da su svi kriminalci i osuđeni već da je reagovanje organa formalne socijalne kontrole jedini siguran način u izdavanju lica koja su učinila krivično delo od onih koja to nisu uradila. Autori se takođe bave i pitanjem definisanja ponašanja koja treba predvideti kao krivično delo. Polazeći od utilitarističke svrhe krivičnog prava, ponašanja kojima se povređuju društveni interesi zaslužuju da budu određena kao krivična dela. Prvi korak podrazumeva klasifikaciju navedenih interesa (poput života i telesnog integriteta, opšte sigurnosti, sigurnosti institucija itd.) a drugi

se sastoji u izdavanju samo onih ponašanja koja zbog svojih karakteristika i posledica po navedene društvene interese treba predvideti u krivičnom zakonu.

U sledećem radu čiji je autor P. Tappan argumenti u prilog klasičnom, pravnom, konceptu zločina izlažu se na primeru kriminaliteta belog okovratnika na koji je sredinom XX veka ukazao Edwin Sutherland. Prvobitna definicija ovog tipa kriminaliteta odnosila se samo na kršenje normi krivičnog prava u oblasti privrednog poslovanja od strane ljudi na višim društvenim položajima. Kasnije proširenje ove definicije obuhvatilo je i ponašanja kojima se krše bilo koje pravne norme što je predmet kritike autora ovog članka. Termini kao što su „nepošteno“, „povreda“, „diskriminacija“ a koje u objašnjenju kriminaliteta belog okovratnika koriste sociolozi ne mogu adekvatno napraviti razliku između zločina i ponašanja koja to nisu. Takođe, nije opravdano kriminalcem označiti lice koje nije učinilo krivično delo. Naprotiv, ovaj autor je mišljenja da je učinilac krivičnog dela samo lice koje je osuđeno i da u naučnim istraživanjima treba koristiti podatke o osuđenim a ne o optuženim ili prijavljenim licima kako bi se poštovala pretpostavka nevinosti.

Autori sledećeg rada u okviru klasičnog pristupa H. i J. Schwendinger ukazuju na značaj debate o tome da li zločinom treba smatrati samo ponašanje predviđeno u krivičnom zakonu, kao što je tvrdio Tappan, ili i ona društveno štetna ponašanja koja su zbog različitih činilaca ostala van granica krivičnopravnih normi. Pravna definicija zločina je zanimljiva formulacija koja objedinjuje normativne, nominalne i operacionalne elemente. Međutim, ako bismo ove elemente razdvojili došli bismo do zaključka da su oni neadekvatni u naučnom smislu. Npr., operacionalna pravna definicija zasniva se na preciznosti kategorija, što njeni zastupnici ističu kao značajnu prednost nad ostalim shvatanjima zločina. Ipak, takva operacionalizacija istraživačima ne nudi ništa više od konceptualnih kategorija kao što su razbojništvo, silovanje, krađa itd. Upotreba statističkih podataka o ovim kategorijama trpi kritike

jer ne predstavlja pouzdan način merenja kriminalnog ponašanja. Legalističke definicije zločina su po pravilu nominalne. Njihovi autori izdvajaju određenu etičku karakteristiku zločina ili se ograničavaju na razmatranje odnosa zločin-sankcija. Iako ima mišljenja da se ovde radi o realnim ili kauzalnim definicijama, zapravo su u pitanju nominalne definicije. Jer, ponašanje koje je zakonom definisano kao zločin postojalo je pre procesa inkriminalizacije. Ponašanje se prema tome može smatrati determinantom zakona a ne obratno. No, da li su pravne pravne definicije i realne odnosno kauzalne definicije? Analiza efekata organa krivičnog progona nametnula je kao imperativ razlikovanje između osuđenih kriminalaca i onih koji su izbegli izricanje krivične sankcije. No, u konstrukciji realnih definicija zločina nije neophodno korišćenje pojma sankcije. Kako u operacionalnim, tako i u realnim definicijama sankcija nije nužan element. Može se govoriti o svojevrsnom odnosu između prestupnika i države ali svakako je da postoje situacije u kojima ne dolazi do njihove primene (npr., kod oportuniteta krivičnog gonjenja). Kritikujući stavove o potrebi definisanja zločina kroz element društvene štetnosti, jer neka ponašanja mogu biti zabranjena zakonom a da pri tome nisu i društveno štetna i obratno, autori se zalažu za alternativnu koncepciju – krivična dela su ponašanja kojima se povređuju ljudska prava. Iako je sigurno da se veliki broj krivičnih dela pokapa sa ovom kategorijom, delikti bez žrtve i krivična dela koja se odnose na konzumiranje određenih supstanci ostaju van predloženog rešenja. Autori završavaju tekst zaključkom koji uvodi u drugu celinu ove knjige po kome kriminolozi treba da usvoje realnu a ne nominalnu definiciju zločina. U tom smislu, društveni sistem a ne karakteristike pojedinaca predstavlja kriminogeni faktor. Ako je sistem takav da ljudima uskraćuje ili povređuje osnovna prava, kao što su u SAD milionima crnaca uskraćeni humani uslovi života i rada, ako imperijalni ratovi, rasizam i seksizam dovode do kršenja tih prava, mogu se po mišljenju ovih autora okarakterisati kao zločin.

Umesto okrenutosti ka zločinu što je karakterisalo klasičan pristup, noviji pravci centar interesovanja usmeravaju ka ponašanju prestupnika. Pitanje koje se postavlja nije više „Zašto bi neko to učinio?“ već „Šta je prouzrokovalo takvo ponašanje?“ Tako npr. autori R. Surette i C. Otto glavnu ulogu u definisanju zločina pripisiju medijima. Oni ukazuju da prvo postoje zločini koji su istovremeno i društveno neprihvatljiva ponašanja poput ubistva, silovanja, krađe. Sa druge strane, postoje i zločini koji su predviđeni zakonom ali koji se ne smatraju društveno neprihvatljivim. Npr., u SAD konzumiranje marihuane u nemedicinske svrhe predstavlja krivično delo što nije slučaj sa nekim drugim krivičnim zakonodavstvima. Konačno, postoje i ona ponašanja koja su devijantna ali nisu određena kao krivična dela. Interesovanje autora ovog članka usmereno je na migracije ponašanja iz poslednja dva primera. U tom procesu de- i inkriminalizacije ključnu ulogu imaju mediji od čijeg izveštavanja zavisi da li je neko krivično delo „značajno vidljivo“ ili pak „zaklonjeno“ usled nedostatka medijske pažnje. Da bi se bolje razumela navedena konstatacija, autori polaze od teorijske perspektive društvenog konstrukcionizma. Ona podrazumeva da ljudi stiču saznanja iz ličnog iskustva, kroz interakcije sa važnim ljudima iz svoje sredine, kroz učesće u društvenim grupama i institucijama i putem izveštavanja masovnih medija. Društveni konstrukcionizam ne znači dovođenje u pitanje fizičke realnosti već fokusiranje na ljudske odnose i kako oni utiču na percipiranje stvarnosti. Objašnjavajući faze medijskog izveštavanja kojima se utiče na stvaranje veće vidljivosti zločina, autori analiziraju kako mediji učestvuju u konstrukciji realnosti. Kao primere oni navode uticaj medija na poimanje nasilja na putevima kao novi društveni fenomen, potom na paniku u pogledu serijskih ubistva u SAD tokom 80-ih godina prošlog veka zbog čega je u javnosti stvorena predstava o nasilju između nepoznatih lica kao načinu života a takođe su zbog medijskog uticaja vozači pod uticajem alkohola okarakterisani kao „alkoholisane ubice“ i najveći društveni problem.

D.Milovanovic i S.Henry razvili su konstitutivnu definiciju zločina. Kritikujući shvatanja koja žrtve vide samo u pojedincima a ne i u grupama i društvenim kategorijama, autori drugačije definišu pojam povrede koja se nanosi zločinom. Štetno ponašanje se po njima sastoji ili u redukciji ili u represiji. Prva vrsta štetnog ponašanja odvija se u slučaju oduzimanja neke od ključnih vrednosti (ljudska prava, telesni i psihički integritet, materijalna pozicija, rasa, etničko poreklo, društveni položaj itd.). Tako npr. u savremenim zapadno-demokratskim društvima ekonomska dimenzija redukovanja kao štetnog ponašanja uključuje krađu imovine, biološka telesno povređivanje a društvena zločine mržnje. Navedene vrednosti uskraćuju se od strane onih koji imaju političku nadmoćnost. Represija postoji u slučaju onemogućavanja pojedinca ili grupa u ostvarivanju željene pozicije. Zločin se od strane ovih autora posmatra kao negacija ljudskosti a žrtva kao ne-čovjek. Zločin predstavlja realizaciju moći a zakon je njegov izvor jer omogućava opstanak odnosa u društvu koji potom nanose zlo.

Prvi predstavnici integrativnog pristupa su S.Greer i J.Hagan. Kritikujući različite definicije zločina, počev od Tappanovog legalističkog pristupa, preko Sutherlendovog pojma „antisocijalnog ponašanja“, Sellinovog kros-kulturnog pristupa, do statističkog, interakcionističkog i utopijskog gledišta, navedeni autori grade konstrukciju piramide zločina. Piramida ima tri dimenzije. Prva se odnosi na stepen saglasnosti u društvu u pogledu ponašanja koja su zločini. Druga dimenzija odnosi se na ozbiljnost društvenog odgovora koji se može kretati u granicama od javne egzekucije do učtivog izbegavanja. Naposljetku, treća dimenzija je društvena procena štetnosti zločina. S obzirom na navedene dimenzije može se praviti razlika između ozbiljnih zločina (vrh piramide koji objedinjuje visok stepen saglasnosti u društvu, ozbiljnu društvenu reakciju i značajno štetno ponašanje), devijantnih ponašanja koja će retko biti označena kao zločin i ponašanja koja variraju između ove dve krajnosti. Zločini u pogledu kojih postoji visok stepen saglasnosti

u društvu obično se nazivaju *mala in se* dok se termin *mala prohibita* odnosi na krivična dela koja su predmet neslaganja u jednom društvu. Autori kao primer konfliktnih zločina navode korišćenje opojnih droga i alkohola, politička krivična dela, lakša imovinska krivična dela. Za razliku od zločina, postoje i devijantna ponašanja koja su po ovim autorima razvrstana u dve kategorije: socijalne devijacije i socijalna skretanja. Najčešći oblici prve grupe su maloletnička delinkvencija, kršenje pravila poziva/profesija i interpersonalno psihičko uznemiravanje. Kako autori zapažaju, sudovi za maloletnike „tretiraju“ a ne kažnjavaju ovu grupu prestupnika, organizacije otpuštaju ili suspenduju zaposlene koji krše pravila dok psihijatri štite privatnost svojih „pacijenata“. Razlika u odnosu na kriminalce može se zapaziti u izostanku stigme kod nabrajanih oblika socijalnih devijacija. Socijalna skretanja podrazumevaju minorne forme devijantnog ponašanja koja vrlo retko podležu procesu inkriminalizacije. No, kako Greer i Hagan ističu, granicu između zločina, devijacije i skretanja je teško povući. Nedostaci ovog gledišta odnose se na pitanje saglasnosti u jednom društvu imajući u vidu da uvek postoje grupe koje ili nisu učestvovala u donošenju odluke ili imaju drugačiji stav. Takođe, u pogledu određenih krivičnih dela piramida zločina pokazuje znake manjkavosti. U pitanju su krivična dela protiv čovečnosti i drugih dobara zaštićenih međunarodnim pravom a autori kao primer navode genocid. Ova krivična dela sa jedne strane prouzrokuju znatnu štetu ali u pogledu njih je teško postići saglasnost dok reakcija često u potpunosti izostaje.

Autori poslednjeg članka su istovremeno i urednici knjige. Njihovo integrativno gledište naslanja se na prethodnu koncepciju o piramidi zločina. Pored njenih već pomenutih nedostataka, Henry i Lanier ističu i sledeće: kod piramide zločina zapostavljena je vidljivost zločina, tj.svest javnosti o zločinu. Sva krivična dela prouzrokuju štetu ali kod pojedinih, poput kriminaliteta belog okovratnika, žrtve tek posle dužeg vremena shvate da su viktimizovane; takođe, u koncepciji o piramidi zločina zanemareno

je da zločin može imati više žrtava što utiče na stepen njegove štetnosti kao što je to npr. slučaj sa terorizmom; dalje odgovor na izvršeni zločin zavisi kako od vrste krivičnog dela tako i od učinioca – odgovor organa krivičnog progona biće potpun za dela siromašnih (krađa, razbojništvo) za razliku od krivičnih dela učinjenih od strane ljudi na visokim društvenim položajima. Kako bi se uklonili navedeni nedostaci, autori predlažu redizajniranu piramidu koja je u njihovoj koncepciji dvodimenzionalna i naziva se prizma zločina. Gornja piramida predstavlja vidljive zločine, poput krađa, razbojništava, silovanja, ubistva dok donju piramidu čine krivična dela učinilaca na visokim društvenim položajima. Svoj integrativni pristup definiciji zločina Henry i Lenier prezentuju na primeru školskog nasilja. Ovaj oblik nasilja po pravilu se odnosi na psihičko ili fizičko nasilje između učenika i nastavnika ili između samih učenika. No, integrativni pristup podrazumeva posmatranje školskog nasilja na više nivoa. Pored navedenog, autori ističu i sledeće: školski odbor – roditelji; zajednica – roditelji, škola; državna i nacionalna obrazovna politika – škole; politika suzbijanja maloletničke delinkvencije – učenici; odnos medija i popularne kulture prema učenicima; državna politika po pitanju opojnih droga i oružja – učenici. Samo ako se uzmu u obzir i navedene okolnosti, odnosno širi kontekst školskog nasilja može se

razumeti ovaj fenomen što već ulazi u pitanja etiologije kriminaliteta.

Definisanje pojma zločina predstavlja značajnu kriminološku ali i krivičnopravnu temu. Različiti teorijski pristupi pokazuju da je u kriminologiji izjednačavanje zločina sa krivičnim delom, kako ga razume krivični zakonodavac, samo jedan od brojnih pogleda na navedenu problematiku. Značaj ideja kojima se zločin posmatra sa sociološkog, interakcionističkog ili integrativnog aspekta ne ogleđa se samo u doprinosenju razvoja kriminološke misli već ima i praktične posledice. Ukazivanje da bi zločinom trebalo označiti i društveno štetna ponašanja ljudi na visokim položajima ili sve oblike ponašanja nosilaca političke moći kojima se krše ljudska prava, predstavljaju dobre primere za to. Iako je sigurno da će zbog načela zakonitosti kao i zbog preciznosti u naučnim istraživanjima o kriminalitetu biti prihvaćena pre svega klasična, legalistička orijentacija, prigovori koji su joj u radovima ove knjige upućeni kao i argumenti kojima se potkrepljuju suprotna gledišta ne treba zanemariti. Shodno navedenom, knjiga „Šta je zločin?“ predstavlja značajnu kolekciju radova najistaknutijih autora koji su pažnju posvetili jednom od ključnih pitanja za sve krivične nauke zbog čega je i nezaobilazna literatura za sve one koji se njima bave.

Natalija Lukić